



บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำความเข้าใจ เรื่อง การสื่อสารภาพพจน์ทางการเมือง ศึกษากรณีการนำเสนอภาพของ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีในหน้าหนังสือพิมพ์ ได้อาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องซึ่งใช้ เป็นกรอบของการวิเคราะห์และเป็นทิศทางของการอภิปรายผลที่พบของการศึกษานี้ที่สำคัญสองส่วน คือ ส่วนของการทำความเข้าใจคำ "ภาพพจน์" และภาพพจน์ในเชิงของการสื่อสาร กับส่วนของการกล่าวถึงภาพพจน์และการสื่อสารในบริบททางการเมือง โดยแนวคิดและทฤษฎีในส่วนแรกมุ่งที่จะใช้เป็นพื้นฐานการทำความเข้าใจในเรื่องลักษณะของภาพพจน์ที่เกิดจากการนำเสนอที่ผ่านสื่อ โดยเฉพาะสื่อมวลชน เป็นการมองภาพการสื่อสารภาพพจน์ในแง่ของวิธีการ และแนวคิดและทฤษฎีในส่วนที่สองมุ่งที่จะใช้เป็นพื้นฐานการทำความเข้าใจในเรื่องการสื่อสารภาพพจน์ที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางการเมือง เป็นการมองภาพการสื่อสารภาพพจน์ภายใต้บริบททางการเมืองในแง่ของความมุ่งหมาย เนื้อหาและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันจะเป็นการชี้ที่มา ความสำคัญ และความเกี่ยวข้องของตัวแปรต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้พร้อมกันไป

ดังนั้น แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจึงอาจแบ่งออกได้เป็นหัวข้อ ดังนี้

ส่วนที่ 1 การสื่อสารภาพพจน์ กล่าวในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ

- ลักษณะและองค์ประกอบ
- การก่อตัวและผลลัพธ์ที่ตามมาของการเกิดภาพพจน์
- ภาพพจน์กับการนำเสนอของสื่อมวลชน

ส่วนที่ 2 การสื่อสารภาพพจน์ในกระบวนการทางการเมือง กล่าวในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ

- ภาพพจน์ทางการเมืองกับระบบการเมืองของไทย
- ภาพพจน์ของผู้นำกับปัญหาความชอบธรรมในการปกครอง

การสื่อสารภาพพจน์

การทำความเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีในส่วนแรกนี้ มุ่งที่จะอธิบายถึงลักษณะของภาพพจน์ที่เกิดจากการนำเสนอที่ผ่านสื่อ โดยเฉพาะสื่อมวลชน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้เลือกศึกษาเฉพาะสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ ดังนั้นนอกจากจะได้อธิบายในประเด็นลักษณะและองค์ประกอบ การก่อตัวและผลลัพธ์ที่ตามมาของการเกิดภาพพจน์แล้ว ในประเด็นภาพพจน์กับการนำเสนอของสื่อมวลชนยังจะได้แสดงถึงตัวแปรต่าง ๆ ที่เป็นการสื่อสารในส่วนของวิธีการนำเสนอที่เป็นลักษณะ เฉพาะของหนังสือพิมพ์ไว้ด้วย

ลักษณะและองค์ประกอบ

คำ "ภาพพจน์" (image) นี้ นักวิชาการตะวันตกได้บัญญัติขึ้นใช้และมีการศึกษาอย่างกว้างขวางมานานแล้ว ขณะที่นักวิชาการไทยเพิ่งจะให้ความสนใจและยังศึกษาอยู่ในวงที่จำกัด มีการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยเพื่อใช้แทนความหมายคำ "image" ขึ้นหลายคำ เช่น ภาพลักษณ์ จินตภาพ และคำ "ภาพพจน์" ซึ่งเป็นคำที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลาย ขณะที่การให้ความหมายมักจะทำให้เกิดความคลุมเครือไม่กระจ่างชัดอยู่เสมอ ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงได้ยึดแนวทางการอธิบาย "ภาพพจน์" ของนักวิชาการตะวันตก โดยใช้แนวทางการอธิบาย "ภาพพจน์" ของ เคนเนธ โบลดิ้ง (Kenneth Boulding) เป็นแกนหลักของการอธิบายและมีการเสริมแนวคิดหลักนี้ด้วยคำอธิบายของนักวิชาการท่านอื่นในประเด็นต่าง ๆ พร้อมกันไปด้วย

นิยามของ "ภาพพจน์" จึงสรุปได้ว่า "ภาพพจน์" เป็น ความรู้ และความรู้สึกรู้ของคนที่ถือสิ่งต่าง ๆ¹ โดยเฉพาะความรู้ที่เรารู้อยู่ที่เราสร้างขึ้นเอง (Subjective knowledge) ซึ่งประกอบด้วย "ข้อเท็จจริง" และ "คุณค่า" ที่เราเป็นผู้ให้รวมกันอยู่ โบลดิ้งเสนอว่า บุคคลแต่ละคนจะเก็บสะสมความรู้เชิงอัตวิสัย (Subjective knowledge) เป็นการสะสมเกี่ยวกับสิ่งในโลกรอบ ๆ ตัวที่เราได้ประสบ ความรู้เชิงอัตวิสัยของบุคคลนี้จึงเป็นที่

¹Kenneth E. Boulding, The Image. (Ann Arbor : University of Michigan Press, 1961), p.1-6.

รวมของสิ่งต่าง ๆ ที่เราเชื่อว่าเป็นจริง เนื่องจากเราไม่สามารถที่จะรับรู้และทำความเข้าใจกับสิ่งต่าง ๆ นั้นได้อย่างถ่องแท้เสมอไป เรามักจะได้เฉพาะ "ภาพ" บางส่วนหรือลักษณะกว้าง ๆ ของสิ่งเหล่านั้นซึ่งมีความไม่แน่นอนชัดเจนอยู่ เราจึงมักต้องตีความหมาย (interpret) หรือให้ความหมายแก่สิ่งนั้น ๆ ด้วยตัวเราเอง ความรู้เชิงอัตวิสัยนี้จะประกอบกันเข้าเป็นภาพพจน์ของเราที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ในโลก และพฤติกรรมของเราจะขึ้นอยู่กับภาพพจน์ที่เรามีอยู่ในสมองด้วย

ภาพพจน์จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการของความคิดจิตใจ ในเมื่อคนเรามีได้มีเพียงประสบการณ์โดยตรงกับโลกรอบตัวซึ่งเราได้สัมผัส ชิมรส ดมกลิ่น ได้ยิน และได้เห็นด้วยตนเองเท่านั้น เรายังมีประสบการณ์โดยทางอ้อมอื่น ๆ ด้วย ซึ่งประสบการณ์เหล่านี้ต้องอาศัยการตีความและให้ความหมายสำหรับตนเองเสมอ ภาพพจน์จึงเป็นการแทนความหมายเชิงอัตวิสัย (subjective representation) ของสิ่งต่าง ๆ ที่เรารับรู้มา เป็นความรู้สึกเชิงตีความหมาย (interpreted sensation) หรือความประทับใจ ภาพปรากฏ (appearance) ความคล้ายคลึง หรือเป็นการแทนความหมายของการรับรู้ (perception) กระบวนการของการรับรู้อย่างเลือกสรร ตีความ และให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ นี้คือกระบวนการก่อเกิดจินตภาพ (process of imagery) ซึ่งมักจะมีความสำคัญยิ่งต่อการรับรู้ในสิ่งที่ไม่มีความหมายแน่นอนชัดเจนในตัวของมันเอง

ภาพพจน์นี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทัศนคติ (attitudes) นักจิตวิทยาสังคมอธิบายว่า ทัศนคติเป็นอชฌาศัย (predisposition) หรือ แนวโน้มที่บุคคลจะมีการกระทำลักษณะใดลักษณะหนึ่งเพื่อตอบโต้สิ่งเร้าหนึ่ง ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะหนึ่ง ๆ ภาพพจน์ก็เป็นอชฌาศัยเช่นกัน แต่เป็นอชฌาศัยที่จะนำไปสู่การรับรู้และตีความสิ่งเร้า ถ้าทัศนคติเป็นความโน้มมนำ (orientation) ที่จะมีพฤติกรรมที่เห็นได้ ภาพพจน์ก็เป็นความโน้มมนำที่จะรับรู้และตีความ ซึ่งเป็นกระบวนการในระดับความรู้สึกนึกคิดที่ไม่สามารถมองเห็นได้

องค์ประกอบของภาพพจน์ อาจแยกได้เป็น 4 ส่วน แต่ในทางเป็นจริงองค์ประกอบทั้งสี่ส่วนจะมีความเกี่ยวข้อง เป็นปฏิสัมพันธ์ต่อกันไม่สามารถจะแยกเป็นส่วน ๆ ได้อย่างเด็ดขาด

1. องค์ประกอบเชิงความรู้สึก (perceptual component) เป็นสิ่งที่บุคคลจะได้จากการสังเกตโดยตรง สิ่งที่ถูกสังเกตนั้นจะ เป็นสิ่งที่นำไปสู่การรับรู้ (cues) หรือมีสิ่งที่ถูก

รับรู้ นั่นเอง ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ ความคิด หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เราจะได้ภาพของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ โดยผ่านการรับรู้

2. องค์ประกอบเชิงความรู้ (cognitive component) ได้แก่ ภาพพจน์ที่เป็นความรู้เกี่ยวกับลักษณะประเภท ความแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้จากการสังเกตสิ่งที่ถูกรับรู้

3. องค์ประกอบเชิงความรู้สึก (affective component) ได้แก่ ภาพพจน์ที่เกี่ยวกับความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกผูกพัน ยอมรับหรือไม่ยอมรับ ชอบหรือไม่ชอบ

4. องค์ประกอบเชิงการกระทำ (conative component) เป็นภาพพจน์ที่เกี่ยวกับความมุ่งหมายหรือเจตนาที่จะเป็นแนวทางปฏิบัติต่อสิ่งเรานั้น อันเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเชิงความรู้และเชิงความรู้สึก

องค์ประกอบเชิงความรู้ ความรู้ ความรู้สึก และเชิงการกระทำนี้ จะผสมผสานกันเป็นภาพของโลกที่บุคคลได้มีประสบการณ์มา

การก่อตัวและผลลัพธ์ที่ตามมาของการเกิดภาพพจน์

การก่อตัวของภาพพจน์ในเชิงของการสื่อสารที่มุ่งอธิบายว่า บุคคลสร้างภาพพจน์มาได้อย่างไรนั้น อาจพิจารณาในสาระของลักษณะการรับรู้ข่าวสารที่มีส่วนสัมพันธ์หรือมีผลต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของภาพพจน์เป็นสิ่งสำคัญ

ลักษณะการก่อตัวของภาพพจน์ในบุคคลเมื่อพิจารณาจากความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแล้ว ภาพพจน์ในตัวของบุคคลจะก่อตัวขึ้นจากการผสมผสานขององค์ประกอบเชิงความรู้ ความรู้ ความรู้สึก และเชิงการกระทำเกิดเป็นภาพของโลกที่บุคคลมีประสบการณ์มา กล่าวคือ จะมีสิ่งที่ถูกสังเกตซึ่งเป็นที่ถูกรับรู้ ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ ความคิด หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ผ่านเข้ามาทางช่องทางของการรับรู้ ซึ่งได้แก่ การรับสัมผัสทั้งห้าของบุคคลอาจเป็นการสังเกตจากประสบการณ์โดยตรงหรือโดยอ้อมที่ผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ จากข้อมูลที่ได้จากการสังเกตที่ผ่านมาโดยกระบวนการของการรับรู้ ซึ่งจะต้องมีการให้ความหมายแก่สิ่งที่ถูกสังเกตด้วยนั้น นำไปสู่การสร้างความรู้ ซึ่งมีการแยกแยะลักษณะ ประเภทและความแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ นั้น

เป็นความรู้ที่สร้างขึ้นจากการตีความและให้ความหมายด้วยตัวเราเองแต่สิ่งที่ถูกสังเกต ความรู้ที่สร้างขึ้นเองนี้ได้ไปเกี่ยวข้องกับพื้นฐานประสบการณ์เดิม เช่น ทศนคติ ค่านิยม เกิดเป็นความรู้สึกที่มีต่อสิ่งที่ถูกสังเกตนั้น ๆ แสดงออกในรูปความผูกพัน ยอมรับหรือไม่ยอมรับ ชอบหรือไม่ชอบ และความรู้สึกนี้เป็นความรู้สึกที่มีความพร้อมที่จะแสดงออกเป็นการกระทำที่มีทิศทางด้วย

ดังนั้น การสร้างภาพพจน์ของบุคคลจึงต้อง ให้ความสนใจในเรื่องของการรับรู้ มีแนวคิดเกี่ยวกับหลักการรับรู้ที่มีความสอดคล้องกับลักษณะการก่อตัวของภาพพจน์ในบุคคลอยู่ แนวคิดหนึ่ง ได้แก่ พัฒนาการของการรับรู้ที่เรียกว่า "การก่อรูปของความคิดจากการรับรู้ลักษณะภายนอก" (figurative thinking) ซึ่งเป็นการพยายามปรับภาพพจน์ที่บุคคลมีต่อสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นที่รูปลักษณะภายนอกของวัตถุ บุคคล หรือเหตุการณ์ในลักษณะที่คงตัวอยู่กับที่¹ มีลักษณะที่เป็นการนำเสนอสิ่งที่ถูกสังเกตซึ่งเป็นตัวนำไปสู่การรับรู้ (cues) ในลักษณะที่ให้ภาพรวม ๆ ที่เข้าใจได้ขึ้นภาพหนึ่งแต่เป็นภาพรวม ๆ ที่ขาดความแน่นอนชัดเจนในรายละเอียด ทำให้การรับรู้นี้ต้องมีการตีความ (interpret) สร้างเป็นความรู้เชิงอัตวิสัยขึ้น และการนำเสนอภาพรวม ๆ นี้เป็นการมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกที่มีทิศทางต่อสิ่งที่ได้รับรู้มากกว่าที่จะมุ่งนำเสนอรายละเอียดเพื่อให้เกิดความรู้-ความเข้าใจต่อสิ่งที่ได้รับรู้นั้น การพยายามสร้างภาพพจน์ของบุคคล ให้เกิดเป็นภาพพจน์ตามที่ต้องการ ก็ใช้หลักการนำเสนอที่สอดคล้องกับ "การก่อรูปของความคิดจากการรับรู้ลักษณะภายนอก" นี้เช่นกัน เช่น บุคคลนี้เป็นผู้มีความสามารถในการบริหารงาน เรามักจะรับรู้สิ่งที่นำเสนอมาเพียงว่า บุคคลนี้เคยดำรงตำแหน่งหน้าที่การงานที่สำคัญอะไรมาบ้าง มีผลงานจนได้รับรางวัลดีเด่นมากมาย โดยเราไม่เคยรู้หรือรับรู้้อย่างมากเกี่ยวกับรายละเอียดในการบริหารงานหรือความเป็นมาของการได้ผลงานที่ดีเด่นเหล่านั้นแต่เราก็มีความรู้สึกว่าคุณคนนี้น่าจะบริหารงานได้ดี

"การก่อรูปของความคิดจากการรับรู้ลักษณะภายนอก" ในทางการเมือง มักจะ เน้นภาพที่ปรากฏต่อสายตา (appearance) และสไตล์มากกว่าเนื้อหาสาระ ให้ความสนใจต่อส่วนที่เป็น

¹Hans G. Furth, Piaget and Knowledge. (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1969), p.133-143.

เพียงเค้าโครง (outline) มากกว่าจะลงลึกในรายละเอียดภายในภาพพจน์ทางการเมืองจำนวนมากมีลักษณะ เป็นการก่อรูปของความคิดจากการรับรู้ลักษณะภายนอกเช่นนี้ และ เรามักคอยโต้ต่อสัญลักษณ์ทางการเมืองโดยรับรู้ต่อสิ่งที่เป็นรูปพรรณสัณฐาน (configurative) ยิ่งกว่าคุณสมบัติภายใน เช่น ในอดีต คนมีความรู้สึกต่อต้าน "การคุกคามจากคอมมิวนิสต์" เพราะมีภาพในใจที่เห็นคอมมิวนิสต์เป็นยักษ์เป็นมารที่จะกลืนกินผืนแผ่นดินของคน เป็นภาพที่สอดคล้องกับภาพของคอมมิวนิสต์ ที่รัฐบาลโดยกลไกของรัฐโฆษณาและเผยแพร่อย่างกว้างขวาง เป็นความรู้สึกกลัวภัยร้าย โดยที่ไม่ได้มีความ เข้าใจกันถึง เนื้อหาสาระของการคุกคามนั้น

ปกติภาพพจน์ที่เรามีอยู่จะเป็นส่วนผสมที่มีทั้งมิติที่เป็นความเฉพาะตัว (private) และมิติที่มีความเป็นสาธารณะ (public) ภาพพจน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในบุคคลแต่ละคน (private image) ซึ่งย่อมมีความแตกต่างกันอยู่ ขณะเดียวกันภาพพจน์ในส่วนบุคคลแต่ละคน ต่อสิ่งหนึ่ง ๆ เกิดมีบางส่วนที่เหมือนกันก็เป็นภาพพจน์ร่วม (public image) การรับรู้ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาพพจน์ในตัวเรา ซึ่งมักเป็นการรับรู้มาแบบโครงร่างนี้ จึงมีทั้งภาพพจน์ในส่วนบุคคลและภาพพจน์ร่วมในตัวบุคคลคนเดียวกัน

เมื่อบุคคลมีภาพพจน์ของสิ่งต่าง ๆ ในความรู้สึกนึกคิดของคนแล้ว ภาพพจน์นี้ก็จะมียุทธิต่อพฤติกรรมของบุคคล โดยก่อนที่บุคคลจะมีการกระทำสิ่งใดหนึ่ง เรามักจะเสนอภาพความเป็นไปได้ต่าง ๆ ที่เราคาดว่าจะเป็นผลจากการตัดสินใจ เลือกกระทำของเรา ภาพความเป็นไปได้ต่าง ๆ นี้ เป็นการสร้างจินตภาพของอนาคตที่เกิดจากการที่ความประทับใจอดีตและสภาพปัจจุบันผสมผสานกันขึ้น กล่าวอย่างเป็นรูปธรรมได้ เช่น เรากำลังคุยกับเพื่อนคนหนึ่งอยู่ในขณะนี้ นอกจากเราจะใช้ภาพของเพื่อนคนนี้ในขณะที่คุยกันอยู่เพื่อใช้ในการโต้ตอบกันในการคุยครั้งนี้ แต่เราได้ใช้ภาพที่เรา เคยมีกับ เพื่อนคนนี้ในอดีตที่ผ่านมา เป็นหลักต่างหาก

ภาพพจน์ยังมีประโยชน์ในการวางแผนหรือการหาหนทางให้เกิดผลตามแนวคิดได้ โดยการมีภาพพจน์ขึ้นแล้วจะก่อให้เกิดขั้นตอนของการมีแผนสำหรับการวางแผน (plan for plan) เรียกว่า "metaplan" ซึ่งแผนดังกล่าวนี้อาจประกอบด้วยกฎ เกณฑ์หรือหลักการ เบื้องต้น

ที่มีภาพพจน์ไว้ แม้จะยังปฏิบัติไม่ได้ แต่ก็สามารถเป็นแผนเพื่อหาทางปฏิบัติต่อไป (heuristic)¹

ดังนั้น อาจเปรียบเทียบภาพพจน์เมื่อเกิดขึ้นในบุคคลแล้วนี้เสมือน เป็นใบพัด หรือตัวจักรกลของสังคมที่ก่อให้เกิดการกระทำต่าง ๆ การมีภาพพจน์ทางการเมืองและภาพพจน์ของนายกรัฐมนตรี หากได้ก่อตัวหรือถูกสร้างขึ้นแล้ว ย่อมมีแนวโน้มที่จะไปกำหนดพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนที่จะมีต่อบุคคลหรือระบบการเมืองโดยรวมได้เช่นกัน โดยเฉพาะภาพพจน์เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก แม้ว่าภาพพจน์ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะมีลักษณะไม่หยุดนิ่ง (dynamic of image) ก็ตาม เพราะการจะเปลี่ยนแปลงภาพพจน์จะต้องไปกระทบกระเทือนโครงสร้างของพฤติกรรมมากมาย การสร้างภาพพจน์ถึงแม้จะยากแต่ก็ง่ายกว่าการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ที่สูญเสียไปแล้ว การพยายามสรรหาข้อมูลให้แก่บุคคลเพื่อให้เขาเปลี่ยนแปลงภาพพจน์นั้น ข้อมูลอาจถูกปฏิเสธได้ หากข้อมูลดังกล่าวขัดแย้งกับความคิดเห็น ความเชื่อเดิมทัศนคติเดิม และค่านิยมเดิมของบุคคล ข้อมูลใหม่ที่ให้ไปนั้นอาจจะถูกคิดว่าเป็นการบิดเบือนไปได้²

ภาพพจน์กับการนำเสนอของสื่อมวลชน

ภาพพจน์เป็นสิ่งที่เกิดจากการรับรู้ของเราทั้งโดยประสบการณ์ตรงและโดยอ้อมที่เป็นการผ่านสื่อ ขณะที่มนุษย์ในสังคม ปัจจุบันทุกคนได้ตกอยู่ภายใต้การแพร่กระจายของสื่อมวลชน (mass media) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การศึกษาครั้งนี้จึงให้ความสนใจแก่การเกิดภาพพจน์จากประสบการณ์อ้อมที่ผ่านสื่อที่เป็นสื่อมวลชน

¹ เกศินี ปายะนันท์ "ภาพพจน์ : แนวความคิดเชิงสังคมวิทยา" วารสารกรมบัญชีกลาง 22,5 (กันยายน-ตุลาคม 2524) : 23

² Kenneth E. Boulding, The Image., p.7-9.

การสื่อสารมวลชน นั่นก็คือ แบบแผนของการเชื่อมโยงต่อกัน (linkage pattern) จากผู้ส่งจำนวนน้อยไปสู่ผู้รับสารจำนวนมาก¹ โดยผ่านสื่อ (mass media) เป็นการสื่อสารจากแหล่งเดียวไปยังผู้รับสารที่เป็นกลุ่มใหญ่ที่อยู่กระจัดกระจาย เป็นการส่งผ่านข่าวสารที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว แหล่งสารมีลักษณะเป็นองค์กรและเป็นวิชาชีพ และเราเรียกสื่อที่ทำหน้าที่เช่นนี้ว่า สื่อมวลชน (mass media)

สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อบุคคลและสังคมได้หลายด้าน โดยผ่านการทำหน้าที่เสนอและถ่ายทอดข่าวสาร เป็นการสอดส่องและรายงานความเคลื่อนไหวของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ผ่านการให้ความเห็นและชักจูง และผ่านการนำเสนอความรู้เพื่อการศึกษาและด้วยความสามารถในการกระจายข่าวสารที่กว้างขวางและรวดเร็วด้วย การนำเสนอของสื่อมวลชนนี้เป็นการให้ภาพปรากฏการณ์แก่บุคคลที่เปิดรับสื่อมวลชนเข้าไป เป็นความรู้ ความรู้สึกของคน.. สื่อมวลชนจึงอาจมีอิทธิพลต่อการเกิดภาพพจน์ของผู้เปิดรับสื่อ นั้น โดยเฉพาะแนวโน้มที่จะเกิดภาพพจน์ร่วม (public image) ด้วย

มีแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนที่อาจเป็นหลักการของการก่อตัวของภาพพจน์ที่สำคัญอยู่แนวคิดหนึ่ง คือ แนวคิดที่เน้นหน้าที่ของสื่อมวลชนในด้านการเสนอข่าวสาร (information) มากกว่าหน้าที่ในการชักจูงหรือโน้มน้าวใจ (persuasion) หน้าที่ดังกล่าวก็คือ หน้าที่ใน "การกำหนดเรื่องพิจารณา" (agenda-setting)

สาระสำคัญของหน้าที่ใน "การกำหนดเรื่องพิจารณา" มีว่า เมื่อมีการย้าเนื้อหาของข่าวในประเด็นใดประเด็นหนึ่งเพิ่มมากขึ้นโดยสื่อมวลชน จะเป็นสาเหตุทำให้เพิ่มความสำคัญของเรื่องที่เน้นแก่สาธารณชนเพิ่มมากขึ้น

¹ Ithiel de Sola Pool, "Communication System" in Ithiel de Sola Pool and Wilbur Schramm (eds.), Handbook of Communication. (chicago : Rand McNally, 1973), p.5

โคเฮน (Cohen) ได้สรุปหน้าที่ของสื่อมวลชนในการกำหนดเรื่องพิจารณาไว้ว่า "สื่อมวลชน อาจไม่ประสบความสำเร็จมากนักที่จะทำให้ประชาชนคิดอย่างไร อะไร เป็นสิ่งที่น่าคิด แต่สื่อมวลชนก็ประสบความสำเร็จอย่างมากในการที่จะให้ผู้รับสารคิดถึงเรื่องอะไร"¹

ในหลักการเดียวกัน หากผลจากการนำเสนอของสื่อมวลชนได้ทำให้บุคคลที่ถูกนำเสนอเด่นเป็นที่รู้จัก หรือเป็นที่ยอมรับกันขึ้นแล้ว เรียกว่า เป็นการทำหน้าที่ใน "การนำเสนอเพื่อรับรองสถานะของบุคคล" (status conferral)²

ความเหมือนกันและต่างกันของหน้าที่ของสื่อมวลชน ใน "การกำหนดเรื่องพิจารณา" กับ "การนำเสนอเพื่อรับรองสถานะของบุคคล" อยู่ที่ ต่างเน้นในเรื่องของการสร้างภาพพจน์ ซึ่งเกิดจากการ เปิดรับสื่อมวลชน และแตกต่างกันที่การนำเสนอเพื่อรับรองสถานะของบุคคล ค่อนข้างเน้นที่ผลทางด้านทัศนคติ (attitudinal effect) ต่อบุคลิภาพมากกว่าผลทางความคิด (cognitive effect) ที่เกี่ยวกับประเด็นปัญหา (issue) ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของการกำหนดเรื่องพิจารณา แต่ยังคงอยู่ในหลักการที่เป็นการนำเสนอในเรื่องนั้น ๆ บ่อย ๆ มีการย้ำและเสนอซ้ำอย่างต่อเนื่องช่วงระยะเวลาหนึ่งด้วยกัน

ในบริบททางการเมือง การนำเสนอเพื่อรับรองสถานะของบุคคล มุ่งผลด้านทัศนคติ ที่มีต่อภาพของบุคลิภาพของนักการเมืองที่ได้นำเสนอออกไป ขณะที่ การกำหนดเรื่องพิจารณา เป็นการมุ่งผลทางด้าน การให้ความรู้ทางการเมืองต่อประเด็น ปัญหาทางการเมืองที่ได้นำเสนอไป อาจกล่าวได้ว่า การนำเสนอเพื่อรับรองสถานะของบุคคล เป็นการนำเสนอที่สื่อเจตนาให้เกิดภาพพจน์ในสิ่งที่ได้เสนอไปโดยตรง ขณะที่การกำหนดเรื่องพิจารณา เป็นเพียง

¹Bernard C. Cohen, The Press and Foreign Policy. (Princeton : Princeton University Press, 1963), p.120.

²บุญเลิศ สุภคิลก "สื่อมวลชน : หลังแฝงในการพัฒนาการเมืองที่อุบลราชธานี"
วารสารธรรมศาสตร์ 8.2 (ตุลาคม-ธันวาคม 2521) : 38

การนำเสนอข้อมูลและแนวทางให้เท่านั้น แต่ถึงแม้จะไม่มีเจตนาให้เกิดภาพพจน์คล้อยตามก็ตาม แต่หลักการนำเสนอแบบการกำหนดเรื่องพิจารณา หากผู้ทำหน้าที่เลือกและตัดทอนข่าว (gatekeeper) มีความโน้มเอียงหรืออคติ ผลที่เกิดขึ้นอาจกลายเป็นการนำเสนอที่แฝงด้วยเจตนาอคติไปได้เช่นกัน

ต่อการศึกษาในครั้งนี้อาจให้ความสำคัญกับการพิจารณาลักษณะการนำเสนอภาพของนายกรัฐมนตรีของสื่อมวลชนในแนวคิดการกำหนดเรื่องพิจารณาและการนำเสนอ เพื่อรับรองสถานะของบุคคลว่า อยู่ในหลักการของการนำเสนอที่บ่อยครั้งในเรื่องใดเพียงไร มีการพยายามที่จะนำเสนอภาพบุคคลิกภาพของนายกรัฐมนตรี เพื่อการยอมรับของประชาชนที่เบ็ดเสร็จข่าวสารอย่างกว้างขวางหรือไม่ และการศึกษาครั้งนี้ เลือกศึกษา เฉพาะสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ ซึ่งย่อมมีลักษณะเฉพาะบางประการตามประเภทของสื่อชนิดนี้ที่ต่างจากสื่อมวลชนประเภทอื่น การทำความเข้าใจลักษณะเฉพาะตัวของสื่อหนังสือพิมพ์นี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งจะส่งผลต่อการกำหนดตัวแปรที่เป็นรูปธรรมและประโยชน์ในการอธิบายผลในประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับวิธีการนำเสนอของสื่อมวลชน

หนังสือพิมพ์นั้น เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งซึ่งมีเสรีภาพในการนำเสนอมากที่สุดและอยู่ในการดำเนินการของ เอกชนแทบทั้งสิ้น

หนังสือพิมพ์สามารถมีบทบาทในการสร้างความโน้มเอียงในความรู้สึกนึกคิดของผู้อ่าน สามารถช่วยและชักนำให้ผู้อ่านได้ครุ่นคิดสิ่งที่หนังสือพิมพ์เห็นว่าสำคัญได้ โดยผ่านการนำเสนอเนื้อหาด้วยรูปแบบการนำเสนอต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์เอง หนังสือพิมพ์จึงต้องพิถีพิถันในเนื้อหาที่จะตีพิมพ์อันจะมีผลกระทบเกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมาก

การเสนอเนื้อหาต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์ตามทฤษฎีนั้น ควรจะพยายามวางตัวเป็นกลาง (neutral) ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ มีความรับผิดชอบในการเสนอข่าวอย่างตรงความจริงและการเสนอข่าวที่ดีควรจะมีการเสนอสองด้าน การพิจารณาว่าหนังสือพิมพ์ใดมีความเป็นกลางมากน้อยเพียงไร เป็นเรื่องที่พิจารณาได้ยาก แต่ก็อาจดูได้จากความจงใจในการคัดเลือกละเว้นเรื่องราวใด ๆ ของบรรณาธิการว่าได้พยายามโน้มนำหรือสร้าง

อิทธิพลต่อความเห็นของผู้อ่านให้โน้มน้าวเพียงในทางใดหรือไม่¹ ในความเป็นจริงแล้วในหนังสือพิมพ์แต่ละชื่อฉบับจะมีผู้ทำหน้าที่เลือกและตัดทอนข่าว (gatekeeper) ซึ่งได้แก่นักข่าวและบรรณาธิการ เป็นผู้หาข่าวและคัดเลือกข่าวลงตีพิมพ์อยู่จึงเป็นผู้อยู่ในฐานะที่จะควบคุมข่าวสารต่าง ๆ ที่จะผ่านไปยังประชาชนทั่วไป โดยอาศัยการคัดเลือกและเรียบเรียงข่าว การคุมแต่ง การจัดหน้าพิมพ์และลักษณะการนำเสนออื่น ๆ

เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ถูกนำเสนอไว้ด้วยรูปแบบที่สำคัญสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นข่าวและส่วนที่เป็นความเห็น การเสนอข่าวเป็นหน้าที่ประการแรกของสื่อมวลชน คือ เป็นการให้ความรู้ ข้อเท็จจริงโดยปราศจากการแสดงออกซึ่งความเห็น

การนำเสนอเนื้อหาในส่วนที่เป็นความเห็น ซึ่งได้แก่ ข้อเขียนในบทบรรณาธิการ บทวิจารณ์ บทวิเคราะห์ และคอลัมน์ส่วนบุคคลต่าง ๆ เนื้อหาของส่วนที่เป็นความเห็นนี้มักจะเป็นการเลือกประเด็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง และควรจะต้องอยู่บนฐานของข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงจากแหล่งที่เชื่อถือได้² การทำหน้าที่ของคอลัมน์ความเห็นนี้จะคอยวิพากษ์วิจารณ์และมักจะทำให้ความเห็นในเชิงชี้แนะแก่ผู้อ่าน คอลัมน์ความเห็นบางแบบ เช่น คอลัมน์ชุมชน จัดว่าเป็นลักษณะเฉพาะของหนังสือพิมพ์ไทย ซึ่งได้มีอิทธิพลต่อความรู้ ความเข้าใจ และชี้แนะพฤติกรรมของประชาชนให้คล้อยตามได้อย่างมาก และมีตัวอย่างปรากฏในเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญของไทยหลายครั้งมาแล้ว

การแบ่งประเภทของหนังสือพิมพ์นั้นสามารถแบ่งได้หลายลักษณะ ในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งประเภทของหนังสือพิมพ์ โดยใช้ระดับของผู้อ่านเป็นเกณฑ์ เพราะหนังสือพิมพ์แต่ละชื่อฉบับจะมีกลุ่มเป้าหมาย เป็นกลุ่มผู้อ่านของคนี่แน่นอนจำนวนหนึ่งเสมอ ซึ่งย่อมส่งผลถึงนโยบาย

¹พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย (2475-2488) (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช 2520) หน้า 77

²ชวลิต ปัญญาลักษณ์ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการทำหนังสือพิมพ์ (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์เรือนอักษร 2525) หน้า 156-161

ในการนำเสนอของหนังสือพิมพ์ชื่อฉบับนั้น ดังนั้นอาจแบ่งได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ หนังสือพิมพ์ประเภทคุณภาพ ซึ่งจะมีกลุ่มผู้อ่านที่มีการศึกษาสูงและสนใจข่าวการเมือง เนื้อหาของข่าวจึง เน้นการเสนอข่าวประเภทที่เรียกว่าข่าวหนัก (hard news) และ ประเภทประชาชนนิยม ซึ่งจะมีกลุ่มผู้อ่านที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า และให้ความสนใจกับข่าว การบ้านการเมืองน้อยสนใจข่าวที่เป็นข่าวชาวบ้าน เนื้อหาของข่าวจึง เน้นการนำเสนอข่าว ประเภทที่เรียกว่าข่าวเบา (soft news) เช่น ข่าวอาชญากรรม ข่าวกีฬา ข่าวอุบัติเหตุ ข่าวปาฐกถารีย์ ข่าวบันเทิง ข่าวสังคม เป็นต้น

การที่หนังสือพิมพ์ เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ชนิดหนึ่งซึ่งต้องอาศัยภาษาที่เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นสื่อในการถ่ายทอดสารที่สำคัญนี้เอง นักวิชาการจึงให้ความสนใจศึกษาและให้ข้อสรุปว่า ภาษาที่ใช้เพื่อการนำเสนอข่าวสารในหน้าหนังสือพิมพ์นั้นมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ทั้งนี้ เพราะการใช้ภาษาของหนังสือพิมพ์นั้น มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลาและเนื้อที่ กล่าวคือ หนังสือพิมพ์จะต้องใช้ภาษาที่มีความกระชับ รัดกุม สะดุดตา และดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน มากกว่าภาษาเขียนธรรมดา และมักมีการใช้ถ้อยคำสำนวนแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพื่อดึงดูดความ สนใจและจำได้ง่ายด้วย¹

ในรายงานการวิจัยของ จ่าณง วิบูลย์ศรี และ ดวงทิพย์ วรพันธุ์² ได้ให้ ข้อสรุปในเรื่องภาษา เพื่อการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ต่างประเภทกันมีความแตกต่างกัน ในการใช้ภาษาอย่างมาก กล่าวคือ หนังสือพิมพ์ประเภทประชาชนนิยม ซึ่งมุ่งจะเสนอข่าวสาร อาชญากรรมหรือข่าวที่สนองอารมณ์ผู้อ่านเป็นหลักนั้น ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอข่าวจึงมีลักษณะ หรือทวา และใช้ถ้อยคำรุนแรง รวมทั้งใช้คำแสลงและคำกำกวมด้วย ส่วนหนังสือพิมพ์ประเภท คุณภาพ มักจะใช้ภาษาที่เป็นแบบแผนหรือภาษาที่เป็นทางการและรายงานข่าวตรง ไม่ตรงมา ไม่ ค่อยใช้ภาษาที่ทำให้ผู้อ่าน เข้าใจผิด อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการหาตัวข่าวของหนังสือพิมพ์ ประเภทคุณภาพก็ เริ่มที่จะใช้ภาษาหรือทวา เพื่อเรียกร่องความสนใจจากผู้อ่านมากขึ้น

¹จ่าณง วิบูลย์ศรี และ ดวงทิพย์ วรพันธุ์ ภาษากับมวลชน : วิวัฒนาการของ ภาษาเพื่อการเสนอข่าวในหนังสือพิมพ์ไทย (รายงานการวิจัย 2526) หน้า 1-2

²จ่าณง วิบูลย์ศรี และดวงทิพย์ วรพันธุ์ เรื่องเดียวกัน หน้า 212

ภาษาจึง เป็น เครื่องมือที่สำคัญของการถ่ายทอดภาพพจน์ที่สื่อมวลชนจะนำเสนอสู่ประชาชน และในการถ่ายทอดภาพพจน์นี้ การถ่ายทอดภาพพจน์มาในรูปของสัญลักษณ์ได้ทำให้เกิดความ เข้าใจในภาพพจน์ที่ต้องการสื่อกันได้อย่างมาก ภาพพจน์ที่มีลักษณะ เป็นสัญลักษณ์ได้ เป็นตัวแทนสะท้อนภาพของบทบาทที่มีความยุ่งยากซับซ้อนด้วย¹ ทั้งนี้สิ่งซึ่ง เป็นสัญลักษณ์ย่อม เป็นสิ่งที่ใช้แทนความหมายและ เป็นที่ เข้าใจร่วมกันได้ ดังนั้น การถ่ายทอดภาพพจน์ในลักษณะ เป็นสัญลักษณ์จึงครอบคลุมการใช้ภาษาในลักษณะที่เป็นคำ ซึ่ง เรานำมาใช้ เรียกแทนแบบสรรพนามแล้ว เป็นที่ เข้าใจร่วมกันได้อย่างกว้างขวางด้วย ซึ่งในทางการ เมือง นักการเมืองหรือบุคคลที่มีบทบาทเด่นในทางการ เมือง. . . มักจะถูกกล่าวขานขนานนามให้และใช้ เรียกแทนจน เป็นที่ เข้าใจร่วมกันของคนทั่วไปว่าหมายถึงบุคคลนั้นในลักษณะของคำ "ฉายา" ซึ่งเป็นคำที่ได้สะท้อนภาพของบุคคลนั้นในแง่มุมต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจนด้วย

การนำเสนอข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผู้นำทางการเมืองที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ตั้งแต่อดีตมานั้น ได้มีการใช้คำ "ฉายา" เรียกขานแทนตัวผู้นำทางการเมือง เสมอ โดยเฉพาะคำ "ฉายา" ที่ใช้เรียกแทนนายกรัฐมนตรีของไทยที่มีอยู่เกือบทุกยุคสมัยนั้น ได้ให้ภาพสะท้อนถึงบทบาทและบุคลิกภาพของนายกรัฐมนตรีในยุคสมัยนั้นไว้อย่างชัดเจน อาทิ "นายกาสีทอง" ใช้เรียกแทนหลวงธำรงนาสวัสดิ์ เรียกนาย คง อภัยวงศ์ ว่า "โทรทัศน์สามกัฬาทองชาติ" จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในนาม "จอมพลฟ้าขาวม้าแดง" กับคำ "ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว" หรือ "รัฐบาลเนื้อหอย" ในสมัยของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร กระทั่ง พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ก็ได้รับการขนานนามจากสื่อมวลชนว่า "นักฆ่าแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยา" มาก่อนที่จะ เป็นนายกรัฐมนตรี คำ "ฉายา" เหล่านี้ถูกแพร่กระจายไปโดยการนำเสนอของสื่อมวลชนไปในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง และยังสามารถที่จะนำคำ "ฉายา" เหล่านี้มาอธิบายถึง เหตุการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะบทบาทของรัฐบาลและนายกรัฐมนตรีในยุคสมัยนั้นได้อย่างดีด้วย

¹ เกกนิ ปายะนันท์ เรื่องเดิม หน้า 32

การสื่อสารภาพพจน์ในกระบวนการทางการเมือง

การทำความเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีในส่วนต่อไปนี้ มุ่งที่จะอธิบายถึงการสื่อสารภาพพจน์ที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางการเมือง เป็นการสื่อสารภาพพจน์ทางการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องราวของการสื่อสารที่ก่อให้เกิดความรู้ ความรู้สึกที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะการสื่อสารภาพพจน์ทางการเมืองที่ผ่านสื่อที่เป็นสื่อมวลชน และด้วยหลักเบื้องต้นของการสื่อสารที่ประกอบด้วยผู้ส่งสาร เนื้อหาหรือสารและผู้รับสารแล้ว จึงอาจพิจารณาการสื่อสารภาพพจน์ทางการเมืองที่ผ่านสื่อนี้ในประเด็นของ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ และเนื้อหาของสาร รวมทั้งผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นบางประการแก่ผู้รับสาร ภายใต้บริบททางการเมืองที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันของการเมืองไทยที่ได้มีปรากฏในการสื่อสารที่ผ่านการนำเสนอของสื่อมวลชนทางหน้าหนังสือพิมพ์ไทย เป็นสำคัญ

ในความพยายามที่จะทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารภาพพจน์ทางการเมืองในเมืองต้นนี้ พบว่า บริบททางการเมืองในปัจจุบันหรือสภาพการณ์ทางการเมืองได้เคลื่อนไหวอยู่ภายใต้ระบบการเมืองไทยที่มีลักษณะ เฉพาะ เป็นเอกลักษณ์ของไทยเอง ซึ่งมีความแตกต่างที่เบี่ยงเบนไปจากแนวคิดแบบตะวันตกที่เรายึดถือ เป็นแม่แบบของการปกครองระบอบประชาธิปไตยนี้ด้วยอย่างชัดเจน ดังนั้นด้วยลักษณะ เฉพาะของการเมืองไทยนี้ สมมติฐานของการศึกษาภาพพจน์ทางการเมืองที่สำคัญอันหนึ่งของการศึกษานี้ จึงมุ่งประเด็นไปที่ปัญหาของการสื่อสารภาพพจน์ทางการเมืองกับปัญหาความชอบธรรมทางการเมืองหรือในทางการเมืองที่อาจเกิดขึ้นภายใต้การสื่อสารภาพพจน์ที่ผ่านสื่อนี้ได้และจะมีลักษณะที่ปรากฏออกมา เช่นไร ภาพของผู้นำที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อนี้ได้ไปก่อให้เกิดความรู้ ความรู้สึกขึ้นในใจของประชาชนแล้วนั้นจะส่งผลต่อ เสถียรภาพของรัฐบาลด้วย ปัญหาความชอบธรรมทางการเมืองที่เกิดกับตัวผู้นำนั้นได้อย่างไร ขณะที่ภาพรวมในการสื่อสารภาพพจน์ที่มุ่งนำเสนอภาพบทบาทและบุคลิกภาพของผู้นำและการใช้คำที่เป็นคำ "ฉายา" ที่เกิดขึ้นนั้นได้เป็นการสร้างหรือก่อให้เกิดสัญลักษณ์ทางการเมืองต่อประเด็นทางการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะเป็นสัญลักษณ์ที่แทนการยอมรับตัวผู้นำทางการเมืองในลักษณะของผู้นำที่พึงประสงค์ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ เฉพาะตัวและความคาดหวังของประชาชนที่จะมีต่อบทบาทของการเป็นผู้นำทางการเมืองในคณะรัฐบาลหรือไม่อย่างไร ดังนั้นจึงจะได้พิจารณาประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวด้วยแนวคิดและทฤษฎีต่อไปนี้

ภาพพจน์ทางการเมืองกับระบบการเมืองไทย

นักรัฐศาสตร์ไทยที่มีชื่อเสียงของสำนักการศึกษาที่ต่างกัน ต่างมีความเห็นตรงกันว่า การศึกษามีปัญหาทางการเมืองของไทยในแง่มุมต่าง ๆ นั้น จำเป็นที่จะต้องตั้งสมมติฐานให้สอดคล้องกับลักษณะการเมืองที่ดำรงอยู่จริงในสังคมไทยซึ่งมีลักษณะเฉพาะ เป็นเอกลักษณ์ของ ไทยเอง มีระบบการเมืองที่เกิดจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสภาวะแวดล้อมที่มีลักษณะ พิเศษในตัวเอง การนำระบบการเมืองไทยไปเปรียบเทียบกับระบบการเมืองในอุดมคติแบบ ตะวันตกโดยเฉพาะระบบการเมืองที่เน้นอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบในยุโรปและอเมริกา มัก พบว่ามีความ เบี่ยงเบนไปจากระบบในอุดมคติดังกล่าว เสมอ

ชัยอนันต์ สมุทวณิช¹ เรียก ระบบการเมืองไทยปัจจุบันว่า เป็นระบบการเมือง "แบบกึ่งประชาธิปไตย" โดยยืนอยู่บนสมมติฐานของแนวคิด "ทวิภาวะทางการเมือง" ที่มองว่า ในระบบการเมืองไทยมีกระแสหลักสองกระแสที่มีลักษณะทั้งสองต่อสู้และประนีประนอมกันระหว่าง ฝ่ายรัฐนิยมกับฝ่ายประชาธิปไตยที่ เนื้อแท้แล้วฝ่ายประชาธิปไตยก็คือฝ่าย เอกชนนิยมนั่นเอง ทั้ง สองฝ่ายต่างไม่สามารถกุมอำนาจทางการเมืองได้อย่างเด็ดขาดแต่เพียงฝ่ายเดียว และการ ดำรงอยู่อย่าง ต่อเนื่องของระบบนี้จึงมีแนวโน้มที่ระบบนี้จะพัฒนาตัวเองขึ้น เป็นสถาบันต่อไปใน อนาคตอีกด้วย ลีชิต อีร์เวคิน² เรียกระบบการเมืองปัจจุบันของไทยว่า เป็น "ระบบ ประชาธิปไตยครึ่งใบ" ที่มีนิยามว่าเป็นส่วนผสมของสองสิ่ง คือ ของเก่าและของใหม่ คือ มีระบบแบบโบราณ ซึ่งเป็นเผด็จการครึ่งหนึ่งกับระบบที่เป็นแบบสมัยใหม่ซึ่งเป็นประชาธิปไตย อีกครึ่งหนึ่ง

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย (สำนักพิมพ์จุฬาฯ, 2530) หน้า 1-18

²ลีชิต อีร์เวคิน วิวัฒนาการเมืองการปกครองไทย (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2529) หน้า 246-248

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะระบบการเมืองหนึ่งจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป แต่ในระบบการเมืองทุกระบบที่มีความเฉพาะของตนเองแล้วนี้ จะประกอบด้วยกิจกรรมที่มีความสำคัญในฐานะตัวแปรที่กำหนดลักษณะของระบบการเมืองทุกระบบ ได้แก่ กิจกรรมการแข่งขัน เพื่อช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศและกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง¹ ของประชาชน เสมอ ระบบการเมืองไทยเองก็เช่นกัน

นักรัฐศาสตร์ไทย ยังได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับภาพของการแข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศและกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่ผ่านมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นต้นมาว่า ได้ตกอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า "วงจรอุบาทว์" คือ มีการปฏิวัติรัฐประหารสำเร็จ หัวหน้าคณะปฏิวัติรัฐประหารจะสามารถคุมสถานการณ์อยู่ได้และดีขึ้นในระยะหนึ่ง แล้วก็จะเกิดมีแรงกดดันทางการเมืองต่าง ๆ ขึ้นมาอีก มีการเรียกร้องให้มีและแก้ไขกติกาการปกครองในเรื่องของรัฐธรรมนูญมีการประกาศใช้ตามด้วยการเลือกตั้งและการจัดตั้งรัฐบาลโดยกระบวนการทางรัฐสภา แล้วข้อขัดแย้งก็จะเริ่มขึ้นอีก และทำให้กระบวนการทั้งหมดตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงจนในที่สุดกลายเป็นวิกฤตการณ์ พอถึงช่วงนี้ทหารจะฉวยโอกาสแสดงตัวเกิดการปฏิวัติรัฐประหารอีก วงจรจึงครบพอดีแล้วก็เริ่มต้นกันใหม่อีก ภายใต้ "วงจรอุบาทว์" นี้ รูปธรรมของการช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศในรอบทศวรรษ (2521-2531) ที่ผ่านมานี้ นอกจากจะได้มีการใช้ความรุนแรงทำการรัฐประหารซึ่งล้มเหลวหลายครั้งแล้ว ยังมีการเคลื่อนไหวในลักษณะที่ใช้ "จิตวิทยามวลชน" ปรากฏเป็นรูปธรรมมากขึ้นมาโดยลำดับ และเป็นที่ยอมรับกันในวงการเมืองว่า การปฏิวัติรัฐประหารได้เป็นสิ่งที่ล้าสมัย ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรีนครและนักการเมืองอาวุโส ได้กล่าวว่า เป็นเรื่องที่ "เซย" เสียแล้ว และพัฒนาการของการเมืองไทยภายใต้แนวคิด "วงจรอุบาทว์" นี้ กลุ่มผู้มิชอบมาตย์อย่างมากต่อการช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศนี้ ได้แก่ กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มการเมืองทั้งที่เปิดเผยและซ่อนเร้นซึ่งมีแนวคิดต่างกัน โดยที่ฝ่ายหนึ่ง

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช เรื่องเดิม หน้า 18

มีความ เห็นอกว่าในการกุมกุลไกรรัฐได้มากกว่าหรืออยู่ในฐานะรัฐบาล ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งอยู่ในฐานะที่คอยจะบั่นทอน เสถียรภาพของรัฐบาลให้สิ้นคลอนได้ตลอดเวลา กล่าวคือ เป็น เรื่องของชนชั้นปกครองหรือผู้มีอำนาจที่ต่อสู้ให้คนมีความ เห็นอกว่าอีกฝ่ายหนึ่งมากกว่าที่จะ เป็น เรื่องของการเรียกร้องต่อรองของประชาชนต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองหรือรัฐบาลในขณะนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจึงไม่ได้ เป็นปัจจัยการ ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองและการบริหารประเทศของกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มการเมืองต่าง ๆ โดยตรง

การพิจารณาบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่จะมีต่อการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่มีรัฐบาล เป็นตัวแทนนี้ เมื่อพิจารณาตามแนวคิดการวิเคราะห์การเมืองแบบปัจจัยนำเข้า-ปัจจัยผลผลิต (input-out analysis) ของ เดวิด อีสตัน¹ (David Easton) ที่ให้ความสำคัญแก่สิ่งที่ เป็น "ข้อเรียกร้อง" (demand) และ "ส่วนสนับสนุน" (support) ที่มาจากประชาชน จะไปก่อให้เกิดความตึงเครียดขึ้นในระบบ การไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน โดยกระบวนการแปร เปลี่ยนซึ่งมีรัฐบาล เป็นตัวแทนจะส่งผลต่อการถอนการสนับสนุนต่อระบบแนวคิดนี้ เป็นการให้ความสำคัญต่อยังปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างมากแบบสังคมตะวันตกซึ่งคู่ขัดแย้งมักจะเป็นรัฐบาลกับประชาชนโดยตรง เมื่อนำแนวคิดนี้ มาพิจารณาระบบการเมืองไทยที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันแล้ว ความสลับซับซ้อนที่ต่างกัน ทำให้มีความ เบี่ยงเบนในหลักการและรูปธรรมรายละเอียดต่างออกไปอย่างมาก

ด้วยลักษณะของการช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบบการเมืองไทย ปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองในระบบการเมืองของไทยจึง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพียงปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยการมีข้อเรียกร้องและส่วนสนับสนุนที่มีต่อบทบาทการบริหารประเทศของรัฐบาลในด้านการเมือง เศรษฐกิจ

¹ David Easton. The Political system : An Inquiry into the State of Political Science. (Calcutta, Scientific Book Agency, 1971), p.

สังคม เท่านั้น แต่เสถียรภาพทางการเมืองและเสถียรภาพของรัฐบาลจะขึ้นอยู่กับ การได้รับความสนับสนุนจากสถาบันที่สำคัญถึงสามสถาบันด้วยกัน คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันทหาร และสถาบันประชาชน¹ โดยเฉพาะตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในระบบการเมืองแบบไทยในปัจจุบันที่นักวิชาการเรียกว่า "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" ได้มีการวิเคราะห์แล้วว่า บุคคลใดก็ตามที่จะมาเป็นนายกรัฐมนตรีจะต้องได้รับการหนุนโดย "3 ขา" คือ ทหาร พรรคการเมือง และสถาบันชั้นสูง²

ในขณะที่รัฐบาลในทุกระบบการเมืองมีความต้องการให้การอยู่ในฐานะรัฐบาลของคนได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปอย่างแท้จริง³ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในระบบใดในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งของบรรดาผู้นำทางการเมืองย่อมต้องการให้การตัดสินใจของคนได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวาง เกิดความเชื่อว่าเป็นการถูกต้องเหมาะสมที่จะยอมรับการกระทำของพวกมีอำนาจ เหล่านั้นด้วย

ดังนั้น รัฐบาลในระบบการเมืองของไทยเอง นอกจากจะต้องแข่งขันช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศกับกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มการเมืองอื่น ๆ แล้ว ยังจะต้องแสวงหาความชอบธรรมในการปกครองหรือการใช้อำนาจ (authority) ปกครองในฐานะรัฐบาลจากประชาชนในวงกว้างอีกด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าว การสื่อสารภาพพจน์ทางการเมืองภายใต้ระบบการเมืองไทย จึงมีแนวโน้มที่จะปรากฏรูปธรรมที่แสดงถึงการสื่อสารทางการเมืองจากกลุ่มผู้มีอำนาจและรัฐบาล

¹ บุญชนะ อัครถาวร บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย (มูลนิธิ ศ.บุญชนะ : อัครถาวรเพื่อการศึกษาและการวิจัย 2526) หน้า 190

² ลิขิต อีร์เวคิน เรื่องเดิม หน้า 264

³ Dolf Sternkberger, "Legitimacy" International Encyclopedia of the Social Science., 1968, p.244.

มายังประชาชนโดยมุ่งประเด็นที่การให้เกิดความรู้ ความรู้สึกที่จะยอมรับ การอยู่ในอำนาจ และใช้อำนาจของตน กล่าวคือ จะ เป็นการสร้างภาพพจน์ของคนให้ได้ภาพของความชอบธรรม ในสายตาของประชาชนไว้เป็นประเด็นสำคัญด้วย

ภาพพจน์ของผู้นำกับความชอบธรรมในการปกครอง

ความชอบธรรมในการปกครอง (legitimacy) หมายถึง การได้รับการยอมรับ จากคนส่วนใหญ่หรือทั้งหมดว่า ผู้ปกครองนั้น เป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะ เป็นผู้ปกครองของประเทศ ในขณะนั้น¹ และผู้นำแบบใดที่จะได้รับความชอบธรรมก็จะขึ้นอยู่กับหลักแห่งความชอบธรรม ในการปกครองของประชาชนในสังคมขณะนั้นว่าจะ เป็นรูปแบบใด กล่าวคือ เป็นการยอมรับ ความเหมาะสมของผู้นำหรือผู้ปกครองตาม เกณฑ์หรือมาตรฐานที่มีร่วมกันของคนส่วนใหญ่ใน สังคมของคนในขณะนั้น

ความชอบธรรมในการปกครอง เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องอำนาจหน้าที่ (authority) โดยตรง การมีอำนาจหน้าที่ เป็น เรื่องของการมีอำนาจหรืออิทธิพลอันชอบธรรม² การอยู่ ในฐานะรัฐบาลและนายกรัฐมนตรีย่อมจะถือสิทธิการใช้อำนาจหน้าที่นี้ได้ ซึ่งการถือสิทธิการ ใช้อำนาจหน้าที่นี้ ทำให้ เนื้อหาของความชอบธรรมในการปกครองได้ เป็น เรื่องของความ เชื่อ หรือความคิด เห็น เกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจ (authority) การมีอำนาจ และการใช้ อำนาจในการปกครองของฝ่ายปกครอง ซึ่งจะมีความชอบธรรมหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การอ้าง สิทธิในการปกครองของฝ่ายปกครองกับการยอมรับหรือ เชื่อฟังในข้ออ้างนั้นมีความสอดคล้อง กันเพียงไร และความสอดคล้องนี้จะขึ้นอยู่กับหลักแห่งความชอบธรรมของสังคมคนเองใน ขณะนั้น

¹ วิสุทธิ์ โภธิแทน ผู้ปกครองที่พึงประสงค์ (ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2524) หน้า 15

² ทินพันธ์ นาคะตะ "ความชอบธรรมในการปกครอง : ปัญหาและความหวัง ของไทย" วารสารธรรมศาสตร์ 5,2 (ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519) : 2

รูปธรรมของสิ่งที่เป็นความชอบธรรมในสายตาของประชาชนที่ผู้ปกครองหรือรัฐบาลต้องการให้มันนั้นครอบคลุม เรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวางถึงความ เชื่อที่ว่า สถาบันระเบียบปฏิบัติ การกระทำ การตัดสินใจ นโยบาย ตัวเจ้าหน้าที่หรือผู้นำต่าง ๆ ของรัฐบาล มีลักษณะของความถูกต้อง มีความเหมาะสม เป็นสิ่งสมควรได้รับการยอมรับ ทั้งนี้ไม่ว่าสิ่งเหล่านั้นจะมีลักษณะที่แท้จริงอย่างไร ฉะนั้น การทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อในเรื่องของความชอบธรรมคือสิ่งที่รัฐบาลยกขึ้นอ้าง จึงเป็นผลดีในทางสนับสนุนรัฐบาล การปกครองที่มีความชอบธรรมย่อมเป็นการปกครองที่มีประสิทธิภาพสูง เพราะก่อให้เกิดการมีความเห็นพ้องต้องกันและเกิดการยินยอม และระบบการเมืองการปกครองใดมีความชอบธรรมและมีประสิทธิภาพสูงแล้วจะมีเสถียรภาพมากด้วย ในทางตรงข้ามหากระบบการเมืองการปกครองใดขาดความชอบธรรมและขาดประสิทธิภาพแล้วก็จะไม่มีเสถียรภาพและจะดำรงอยู่ไม่ได้ เว้นแต่จะใช้ระบบ เผด็จการและใช้กำลังบังคับ และระบบการเมืองที่ขาดความชอบธรรมแต่ยังมีประสิทธิภาพอยู่ ระบบการเมืองนั้นอาจจะดำรงอยู่ได้ก็อีกชั่วระยะเวลาหนึ่ง เท่านั้น¹

แนวความคิดเกี่ยวกับหลักแห่งความชอบธรรมในการปกครอง จะเป็น เรื่องของการอ้างสิทธิในการปกครองในลักษณะที่จะถือว่า ผู้มีสิทธิในการปกครองจะเป็นผู้แทนของใคร เช่น เป็นผู้แทนของ เทพ เจ้าหรือของประชาชนหรือทั้งสองอย่างและคนในสังคม เชื่อหรือยอมรับในหลักการ เช่นว่านั้นหรือไม่ นอกจากนั้น การเป็นตัวแทนของสิ่งดังกล่าว ย่อมหมายถึงการที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของคนด้วย หากประพฤติดิจจากหลักที่กำหนดไว้ในการปกครองแต่ละแบบ ข้ออ้างในการ เป็นตัวแทนของสิ่งนั้นก็อาจหมดไปด้วย

ข้ออ้างสำหรับการมีความชอบธรรมในการปกครอง อาจแบ่งออกได้เป็นสามแบบ²

แบบแรก การมีความเชื่อในความชอบธรรมของการมีอำนาจทางการเมืองการปกครองขึ้นอยู่กับการมีความยึดมั่นในประเพณี บุคคลจะต้องให้การเชื่อฟังแก่ผู้นำที่ใช้อำนาจและได้อำนาจ

¹ ทินพันธ์ นาคะตะ เรื่องเดียวกัน หน้า 5

² ทินพันธ์ นาคะตะ เรื่องเดิม หน้า 12

มาตามประเพณี เช่นยังมีประเทศที่ทำการปกครองแบบประชาธิปไตยอยู่หลายประเทศที่ยังคงไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ และการที่ผู้มีอำนาจมักอ้างแบบธรรมเนียมการปฏิบัติที่เคยทำมาเป็นต้น หลักแห่งความชอบธรรมทางการปกครองแบบนี้ ยังมีอยู่ในระบบการเมืองทั่ว ๆ ไป ทั้งระบบเก่าและระบบปัจจุบัน

แบบที่สอง ความชอบธรรมของการมีอำนาจทางการปกครอง ขึ้นอยู่กับการมีความเชื่อถือในคุณสมบัติพิเศษส่วนตัวกับลักษณะการปกครองของผู้นำ ในลักษณะที่เห็นว่า นำเลื่อมใส นำเกรงขาม หรือนำเชื่อฟัง แต่การมีความเชื่อถือเช่นนี้ไม่ค่อยยั่งยืน เพราะต้องมีผู้นำที่มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัวมากและคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำนี้มักมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

แบบที่สาม ความชอบธรรมของการมีอำนาจทางการปกครอง ขึ้นอยู่กับการมีความเชื่อว่า การใช้อำนาจนั้นชอบด้วยกฎหมาย จะมีการยอมรับในข้อบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ยอมรับกฎหมายและอำนาจของเจ้าหน้าที่ การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เห็นว่าถูกต้องตามกฎหมาย ก็ถือว่ามีความชอบธรรม ถ้าผู้นำทำอะไรไม่ถูกต้องตามกฎหมายจะไม่ได้ได้รับความเชื่อถือและเสียอำนาจในการปกครอง

อำนาจและที่มาแห่งอำนาจในการปกครองอันชอบธรรมทั้งสามแบบนี้มีอยู่ทั่วไป ในทุกระบบการเมือง และจะเห็นได้ว่า ข้ออ้างสำหรับการมีความชอบธรรมในการปกครองกับการมีความเชื่อฟังในข้ออ้างนั้น ย่อมมีทั้งการอ้างถึงเทวสิทธิ์ของกษัตริย์ การสืบสันตติวงศ์ ความเชื่อถือในประเพณี การปกครองโดยคนฉลาดหรือโดยคนประเภทอื่น ๆ สัญญาสังคม ตลอดจนการยินยอมและการมีส่วนร่วมของประชาชน

ความเชื่อในเรื่องการมีความชอบธรรมในการปกครอง ซึ่งเป็นสิ่งสนับสนุนให้ระบบการเมืองดำรงอยู่ได้นั้น ความปกติมักจะมุ่งไปที่เจ้าหน้าที่ผู้ใช้อำนาจในการปกครอง เช่น ผู้ปกครองหรือตัวข้าราชการกับมุ่งไปที่ระบบการปกครอง การขาดความเชื่อถือในตัวเจ้าหน้าที่ก็ดี การขาดความศรัทธาในระบบการปกครองก็ดี ย่อมเป็นอันตรายต่อระบบการเมืองนั้น ๆ

กล่าวโดยทั่วไปได้ว่า การมีความ เชื่อใน เรื่องความชอบธรรมทางการปกครอง มักจะขึ้นอยู่กับสิ่งสามสิ่ง คือ

1. อุดมการณ์ทางการเมืองของสังคม
2. การยึดมั่นในโครงสร้างกับปทัสถานของระบบการปกครอง
3. การให้ความ เชื่อถือในคุณสมบัติส่วนตัวของ เจ้าหน้าที่

ประการแรก ระบบการเมืองหนึ่ง ๆ จะดำรงอยู่ได้จะต้องมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ส่งเสริมความชอบธรรมทางการปกครองให้แก่ระบบการเมืองนั้น ๆ คือ ก่อให้เกิดความ เชื่อในความชอบธรรมของระบบการปกครองกับของตัวเจ้าหน้าที่ อุดมการณ์ทางการเมืองดังกล่าวประกอบด้วย ระบบความ เชื่อหรือค่านิยมที่เป็นสิ่งกำหนดหลักการ เกี่ยวกับเป้าหมาย การจัดและขอบ เขตของกิจกรรม หรือการใช้อำนาจทางการเมือง การยอมรับระบบการปกครองกับการ เชื่อฟัง เจ้าหน้าที่จะขึ้นอยู่กับสิ่งดังกล่าว

ประการที่สอง ความมั่นคงของระบบการเมือง ย่อมขึ้นอยู่กับความ เชื่อถือในความชอบธรรมของ โครงสร้างและปทัสถานของระบบการปกครองกับโครงสร้างของปทัสถานเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของตัวเจ้าหน้าที่ เช่น การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ตำแหน่งมาโดยขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ การไม่เคารพกฎหมาย การขัดต่อประเพณี จะทำให้เกิดความไม่ชอบธรรมขึ้นได้

ประการที่สาม จะต้องมี การยอมรับในความ เหมาะสมของแต่ละตำแหน่งในระบบการปกครอง กับมีความ เชื่อถือในคุณสมบัติส่วนตัวของ เจ้าหน้าที่ด้วย

วิกฤตการณ์ในปัญหาความชอบธรรมในการปกครองอย่างหนึ่งนั้น เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม เนื่องจากมีการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้น ฐานะของสถาบันแบบอนุรักษนิยมได้รับการคุกคามในระยะที่มีการเปลี่ยนแปลง ยิ่งกว่านั้นกลุ่มที่มีอิทธิพลในสังคม ไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการ เรียกร้องผลประโยชน์ทางการเมืองของคนได้ทุกกลุ่ม และสามารถเกิดจากความไม่มีประสิทธิภาพของรัฐบาลในการที่จะบริหารงานให้บรรลุ เป้าหมายหรือตามความหวังของประชาชนได้ ดังนั้นจะเกิดปัญหาเกี่ยวกับการขาดความเชื่อถือในความชอบธรรมทางการปกครองของระบบการเมืองที่กำลังดำเนินอยู่ได้

ดังนั้น การนำเสนอภาพของผู้นำ เพื่อให้ประชาชน เกิดความรู้สึกที่ดีและส่งผลต่อ การยอมรับการกระทำของผู้นำและรัฐบาล หรือเกิดความชอบธรรมในการกระทำของตนนั้น ผู้นำจะต้องปฏิบัติและยึดถือหลักแห่งความชอบธรรมของสังคมนั้นอย่างหนึ่งอย่างใด เสมอ โดยเฉพาะการแสดงออกในเรื่องของการใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารประเทศด้วยบทบาท ต่อกิจการของชาติในด้านต่าง ๆ วิกฤตการณ์ด้านประสิทธิภาพในการดำเนินงานของรัฐโดยการ นำของหัวหน้ารัฐบาล เช่น ระบบบริหารราชการล้มเหลวในการทำหน้าที่ซึ่งนำมากับระบบ เศรษฐกิจ และการแก้ปัญหาสังคมที่ล้มเหลวจะนำไปสู่ความสูญเสียความชอบธรรมในการ ปกครองได้

ผู้นำในอดีตของไทย เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เคยนำเสนอตัวเองต่อ สาธารณชนในการใช้อำนาจที่เด็ดขาด โดยการใช้อำนาจนั้นตั้งอยู่บนหลักของความชอบธรรม การใช้อำนาจที่เด็ดขาดอย่างมีความชอบธรรมของจอมพลสฤษดิ์นั้น มีพื้นฐานอยู่บนประวัติศาสตร์ และจารีตประเพณีดั้งเดิมของสังคมไทย¹ ที่อยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่แบบพ่อปกครองลูก รูปธรรม ที่รองรับแนวคิดนี้แสดงออกด้วยการที่จอมพลสฤษดิ์ไปปรากฏตัวในกิจกรรมการช่วย เหลือประชาชน การรักษาความสงบเรียบร้อย การเยี่ยมเยียนประชาชนด้วยตัวของจอมพลสฤษดิ์ เองอย่าง สม่ำเสมอ เป็นการแสดงภาพของความห่วงใยและต้องการจะเห็นสภาพความเป็นอยู่ตามที่ เป็นจริงด้วยตาของตนเอง จอมพลสฤษดิ์ นับเป็นผู้นำคนแรกที่ออกตรวจราชการโดยทางบก บ่อยครั้งที่สุด ระบบการเมืองแบบพ่อขุนอุปถัมภ์ของจอมพลสฤษดิ์ที่เรียกระบอบการปกครอง ของคนว่าเป็น "ระบอบประชาธิปไตยไทย"² ซึ่งฝ่ายบริหารจะมีอำนาจเหนือฝ่าย นิติบัญญัติ และมองว่าระบบพรรคการเมืองนั้นไม่เหมาะสมกับสังคมไทย ระบอบการปกครอง แบบจอมพลสฤษดิ์ เป็นระบบการเมืองที่ต่างจากแนวคิดอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่มีมาในช่วงก่อนหน้านั้นจึงสามารถดำรงอยู่ในขณะนั้นได้ ความชอบธรรมของจอมพลสฤษดิ์ถูก

¹ ทักษ์ เฉลิมเศียรณ แด่ง พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และ ม.ร.ว.ประกายทอง ลิริสุข แปล การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2526) หน้า

² ทักษ์ เฉลิมเศียรณ เรื่องเดียวกัน หน้า

ทลายลงหลังการอสังกรรม มีการเปิดเผยเบื้องหลังการใช้อำนาจในการกอบโกยผลประโยชน์ และความประพฤตินิสัยส่วนตัวในทางที่เสื่อมเสียศีลธรรม ซึ่งเป็นเหตุผลที่ขัดต่อหลักของความชอบธรรมที่ประชาชนมีต่อผู้นำ ภาพของรัฐบาลในความรู้สึกของประชาชนที่เป็นรัฐบาลที่ริเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญ การสร้างระเบียบที่เข้มงวดเพื่อความสงบของสังคม กลับได้รับการแคลงใจจากการสูญเสียภาพของความชอบธรรมในการปกครองของผู้นำในความรู้สึกของประชาชนได้ทันที

ในการศึกษาครั้งนี้ จึงให้ความสนใจในประเด็นของการนำเสนอภาพการแสดงบทบาทของผู้นำที่จะมีต่อการบริหารประเทศ ภาพที่แสดงถึงบทบาทในการแก้ไขวิกฤตการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ และแนวทางที่จะนำประเทศไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นของรัฐบาล โดยการนำของหัวหน้ารัฐบาล ให้ความสนใจต่อพฤติกรรมที่เกิดจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำในด้านต่าง ๆ ซึ่งอาจเรียกรวมว่าบุคลิกภาพที่แสดงออกพร้อมกับการแสดงบทบาทนั้น การพิจารณาแนวโน้มในปัญหาความชอบธรรมในการปกครองของรัฐ นอกจากการพิจารณาจากข้ออ้างในหลักแห่งความชอบธรรมของสังคมในขณะนั้นแล้ว การพิจารณาภาพของบทบาทและบุคลิกภาพของผู้นำที่ปรากฏจากการบริหารกิจการของประเทศ ซึ่งมีอยู่ในความรู้สึกของประชาชนจึงเป็นสิ่งที่สามารถใช้พิจารณาถึงปัญหาความชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลได้เช่นกัน

การพิจารณาขอบเขตการแสดงบทบาทของผู้นำว่าจะแสดงออกในขอบเขตใดบ้างนั้น เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ภาพพจน์ของหัวหน้ารัฐบาลเป็นกรณีศึกษา ดังนั้น บทบาทที่จะพิจารณาจึงจำกัดให้แสดงออกภายใต้บทบาทการเป็นหัวหน้ารัฐบาล ในบริบททางการเมืองที่อยู่ในระบบการเมืองของไทยซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตนเองนี้ ขอบเขตที่สำคัญจึงได้แก่ ขอบเขตในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สถาบันทหาร สถาบันพระมหากษัตริย์ และความสัมพันธ์ของรัฐกับประชาชน จะได้เป็นขอบเขตของการพิจารณาบทบาทของหัวหน้ารัฐบาลของการศึกษาในครั้งนี้ต่อไป